

Evoluția tipologică a monedelor celtice de tip Larissa – Apollo Amphipolis

Silviu Istrate Purece*

Keywords: *Larissa, Apollo-Amphipolis, Celtic coin, ancient coin typology.*

Abstract: *After the publishing of the Măldărești hoard, in which are some coin series unknown until now, we will try to reopen the discussion about the chronological evolution of the Celtic coin type: Larissa-Apollo Amphipolis. We identify two stages of evolution, seven phases and fourteen series. The series number 10 mark the limit between the stage 1 and 2, with this series the reverse was iconographical rebuilt. The coins of the last stage had a great influence on Aninoasa-Dobrești coins, the most important element taken was the line with three points, situated between two of the horse's legs.*

Cuvinte-cheie: *Larissa, Apollo-Amphipolis, monedă celtică, tipologie monedă antică.*

Rezumat: *După publicarea tezaurului de la Măldărești, în care se găsesc câteva serii de monede necunoscute până în prezent, încercăm să redeschidem discuția cu privire la evoluția cronologică a tipului celtic de monedă Larissa-Apollo Amphipolis. Am identificat două etape de evoluție, șapte faze și 14 serii. Numărul 10 din serie marchează pragul dintre etapa 1 și 2, când reversul acestei serii a fost reconstruit iconografic. Monedele ultimului stadiu au avut o influență majoră asupra monedelor Aninoasa-Dobrești, cel mai semnificativ element împrumutat fiind linia cu cele trei puncte, situată între două dintre picioarele calului.*

Monedele supranumite de tip Larissa-Apollo Amphipolis se remarcă, din ansamblul monetăriei de tip celtic, datorită modului aparte în care este realizată iconografia aversului. Pe aversul acestui tip este redat capul unui personaj văzut din față, uneori capul fiind întors ușor spre stânga. S-a presupus că emitenții tipului monetar au folosit ca sursă de inspirație pentru avers emisiuni ale orașelor Larissa¹ sau Amphipolis². Pe revers apare un călăreț, element preferat de către monetăria de tip celtic, mergând cu calul la trap către stânga sau, mai rar, spre dreapta. În jurul imaginii centrale de pe revers pot fi întâlnite elemente simbolice variate. Arealul în care circulă monedele aparținând acestui tip

* Dr. **Silviu Istrate Purece**, Universitatea Lucian Blaga din Sibiu, Departamentul de Istorie, Patrimoniu și Teologie Protestantă, e-mail: silviu.purece@ulbsibiu.ro

¹ Preda 1973, p. 132.

² Dimitriu, Iliescu 1959, p. 304.

monetar cuprinde nordul Serbiei, nord-vestul Bulgariei și regiunea Olteniei (România)³.

Suntem de părere că este absolut necesară reluarea discuției referitoare la evoluția cronologică a tipului monetar, având în vedere problemele ridicate prin publicarea lotului de monede din tezaurul de la Măldărești⁴. În acest tezaur apar emisiuni aparținând unor serii necunoscute până în prezent, cu o mare importanță în structura evolutivă a tipului monetar. Considerăm că se impune o revizuire a evoluțiilor tipologice propuse anterior, care, credem noi, nu au surprins elementele de schimbare definitorii⁵. În urma analizei făcute, am încercat identificarea seriilor tipului monetar și stabilirea succesiunii acestora.

Apariția tipului monetar și prima etapă evolutivă

Seria 1

După cum am menționat anterior, aversul este cel care apropie acest tip monetar de emisiunile orașelor Larissa sau Amphipolis. În cazul seriei 1 capul de pe avers are aceeași orientare ca și în cazul emisiunilor monetare folosite ca sursă de inspirație, ușor întors către stânga, fiind, de altfel, singura serie care respectă acest canon iconografic. Acest aspect ne permite să considerăm că monedele aparținând seriei 1 sunt cele mai timpurii ale tipului monetar. Chipul personajului este atent desenat și foarte expresiv, buclele părului sunt frumos trasate prin folosirea liniilor curbe. Stilul îngrijit și atent lucrat al aversului confirmă amplasarea timpurie a seriei.

Pe reversul monedelor din seria 1 apare un călăreț, element iconografic specific monetăriei de tip celtic, redat schematic, cu capul împins în față. Uneori corpul este ușor curbat către înainte. Mâna dreaptă a călărețului lipsește întotdeauna. Este redată sau doar sugerată mâna stângă, adusă puțin către spate.

Corpul călărețului pare a fi una cu cel al calului, desprinzându-se ca o extremitate a acestuia. Picioarele călărețului nu sunt redată, doar într-un singur caz fiind puțin vizibilă partea superioară a pulpei piciorului stâng⁷. Calul are piciorul din dreapta față ridicat, coama este realizată din globule, sunt exagerate protuberanțele din zonele în care se află oasele sesamoide, prin intermediul unor linii drepte prelungite. Sub cal se află o ramură lungă, care aproape că ajunge la burta acestuia, cu câte două ramificații pe ambele părți. În spatele călărețului,

³ Preda 2006, p. 249-313.

⁴ Purece 2013, p. 21-26.

⁵ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 259-310; Preda, 1973, p. 132-142.

⁶ Preda 1973 p. 512, pl. XXVIII/1.

⁷ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 293, pl. XI, 158.

deasupra crupei calului, este redată o coroană realizată din puncte, deschisă în partea inferioară.

*

Spre deosebire de seria 1, toate celelalte serii au capul de pe avers dispus frontal, diferențele apărând la aspectul acestuia. Pot fi definite două categorii de avers:

- a. avers pe care este redat un cap dispus frontal, *alungit, cu părul împărțit în șase bucle*;
- b. avers pe care este redat un cap dispus frontal, *rotund, cu părul împărțit în cinci bucle*.

Pornind de la această situație, ușor de constatat, ne-am pus următoarele întrebări:

1. ce raporturi cronologice există între monedele cu avers de tip a și cele cu avers de tip b ?
2. se pot stabili secvențe cronologice în interiorul celor două grupuri de monede ?

Pentru a răspunde la aceste două întrebări trebuie să pornim de la reversul seriei 1, clar definită și amplasată în linia evolutivă a tipului monetar. Analizând descoperirile monetare, atât cu avers de tip a, cât și cu avers de tip b, putem observa similitudini evidente, mergând până la identitate, între reversurile acestora. De asemenea, aceleași schimbări iconografice pot fi sesizate atât în cazul monedelor cu avers de tip a, cât și în cazul monedelor cu avers de tip b. Această situație ne indică în mod clar că avem de-a face cu emiterea în paralel, până la un moment dat, a celor două categorii de avers. Începând cu seria 2, principalul element definitoriu este iconografia reversului.

Dacă este să privim în ansamblu monedele care au pe revers elemente simbolice prezente și pe reversul seriei 1, putem distinge mai multe categorii: unele au păstrează atât ramura, cât și coroana, altele doar ramura, iar unele sunt lipsite de simboluri. Pornind de la faptul că de la standardul impus de seria 1 pornesc toate emisiunile monetare ale tipului, putem afirma că dispariția simbolurilor are loc gradual și indică o anumită etapizare cronologică. Acest fenomen al pierderii de elemente simbolice din câmpul reversului are loc și după presupusa reformare a tipului monetar, așa cum vom vedea mai jos, dispariția simbolurilor indicând emiterea mai târzie față de seriile care conservă întregul repertoriu simbolic.

Seria 2

Reversul celei de-a doua serii este foarte apropiat de cel al primei serii. Una dintre diferențele notabile față de seria anterioară apare la corpul călărețului, care este acum perfect drept. Atât coroana, cât și ramura sunt prezente și sunt redată în aceleași poziții ca și în cazul monedelor seriei 1.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul nu poartă panaș,
 - corpul călărețului este redat foarte bățos, drept,
 - nu sunt redată picioarele călărețului,
 - mâna stângă este ușor delimitată de corp, fiind adusă către spate.
- ramură sub cal.
- coroană în spatele călărețului.

2⁸**2a⁹****Seria 3**

Spre deosebire de seria 2, pe reversul monedelor din seria 3 se poate observa apariția unui panaș lung, corpul călărețului putând fi ușor înclinat către înainte. Corpul calului crește în proporții.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul poartă panaș,
 - capul călărețului este ușor adus către față,
 - nu sunt redată picioarele călărețului,
 - mâna stângă este ușor delimitată de corp, fiind adusă către spate,
 - ramură sub cal (cu două ramificații pe câte o parte).+
 - coroană în spatele călărețului.

3¹⁰**3a¹¹****Seria 4**

De remarcat este *dispariția coroanei* din spatele călărețului. Corpul călărețului devine un triunghi, fără cea mai mică indicare a prezenței mâinilor. Panașul își reduce vizibil dimensiunea. Continuă procesul de mărire a corpului calului.

⁸ Preda 1964, p. 354, fig. 1/4.

⁹ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 265, pl. II, 18.

¹⁰ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 267, pl. III, 22.

¹¹ Preda 1973, p. 512, pl. XXVIII/10.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul poartă panaș (panașul își reduce lungimea, către finalul seriei, părând doar o mică ridicătură în spatele capului),
 - călărețul are corpul triunghiular,
 - lipsesc mâinile,
 - nu sunt redată picioarele călărețului.
- ramură sub cal.
- dispăre coroana.

4¹²

4a¹³

Seria 5¹⁴

La seria 5 se remarcă reapariția brațului stâng.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul are panaș scurt ?,
 - călărețul are corpul triunghiular,
 - brațul stâng al călărețului este redat către spate,
 - ramură sub cal.

5¹⁵

Seria 6

Este pentru prima dată când se sugerează pulpa piciorului. Se remarcă prezența ambelor brațe.

Caracteristici:

- călăreț spre dreapta,
 - călărețul nu are panaș,
 - corpul călărețului este alungit,
 - ambele brațe ale călărețului sunt vizibile în spatele corpului,
 - se distinge doar partea de sus a pulpelor picioarelor călărețului,
 - ramură sub cal.

6¹⁶

¹² Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/9.

¹³ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/6.

¹⁴ Preda 1964, p. 354, nu menționează prezența ramurii sub cal.

¹⁵ Preda 1964, p. 354, fig. 1/3.

¹⁶ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/15.

Seria 7

Se remarcă dispariția ramurii de sub cal. Calul își reduce din proporții, iar călărețul primește un corp alungit, fiindu-i redată una dintre mâini.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
- călărețul are panaș
- corpul călărețului are o formă triunghiulară alungită,
- este redat brațul stâng al călărețului, adus către spate,
- dispăre ramura.

7¹⁷

7a¹⁸

Seria 8

Caracteristici:

- călăreț spre dreapta,
- călărețul nu are panaș,
- corpul călărețului este mai alungit, decât la grupa precedentă, se păstrează forma triunghiulară,
- brațul drept este redat către spate,
- nu apar elemente în câmp.

8¹⁹

Seria 9

Schimbarea principală care se observă acum este apariția piciorului, acesta se datorează, în primul rând, dispariției ramurii de sub cal, fapt ce a creat spațiul necesar trasării acestuia. În grupele 4, 5 și 6 acesta începe să fie distins în zona pulelor. După perioada de tranziție reprezentată de grupele 5 și 6, unde, deși nu mai avem ramura sub cal, nu apare partea inferioară a piciorului călărețului.

¹⁷ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 269, pl. IV, 38.

¹⁸ Preda 1973, p. 512, pl. XXVIII/4.

¹⁹ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/2.

Caracteristici:

- călăreț spre dreapta,
 - călărețul nu are panaș,
 - corpul călărețului este alungit, forma triunghiulară se pierde,
 - brațul drept al călărețului este redat către spate,
 - piciorul drept al călărețului este redat complet,
- nu apar elemente simbolice în câmp.

9²⁰**Reformarea tipului monetar. A doua etapă evolutivă****Seria 10**

Reversul este foarte îngrijit lucrat. Are loc o reinterpretare simbolică a construcției iconografice de pe revers. Apar elemente simbolice în câmp: un animal stilizat, pasăre?, cerc înconjurat de puncte – simbol solar-, sub cal apare un triunghi cu vârful în jos. Se observă o prelungire a capului în partea din spate, probabil părul ? Acest element se va alungi odată cu grupa 11.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul are o prelungire scurtă în spatele capului care marchează părul sau panașul,
 - brațul stâng al călărețului este redat către spate,
 - se poate observa și brațul drept al călărețului,
 - piciorul stâng al călărețului este redat complet,
- animal stilizat, pasăre?, situat deasupra călărețului,
- triunghi cu vârful în jos, situat sub cal,
- simbol solar alcătuit dintr-un cerc înconjurat de puncte.

10²¹**Seria 11**

Dispar acvila și triunghiul de sub cal, este păstrat doar simbolul solar dintre picioare din față ale calului. Începe lățirea botului calului.

²⁰ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/1.

²¹ Purece 2013, p. 3, 3.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul are o prelungire scurtă în spatele capului care marchează părul,
 - brațul stâng al călărețului este redat către spate,
 - piciorul stâng al călărețului este redat complet,
- simbol solar alcătuit dintr-un cerc în conjurat de puncte.
- dispar animalul stilizat, pasărea?, și triumghiul.

11²²

Seria 12

Dispare simbolul solar, botul calului se lățește, părul se lungeste. Apare o ramură culcată situată între picioarele calului. Călărețul poartă pe cap un coif? Orbita ochiului calului este clar scoasă în evidență, fapt ce se va păstra și la grupele următoare.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul poartă coif,
 - călărețul are o prelungire lungă în spatele capului care marchează părul,
 - brațul stâng al călărețului este redat către spate,
 - piciorul stâng al călărețului este redat complet,
 - botul calului este lățit, este clar conturată orbita ochiului calului.
- apare o ramură, în poziție orizontală, situată sub cal,
- dispar simbolul solar.

12²³

Seria 13

Părul călărețului se transformă, căzând în plete. Ramura aflată sub cal se transformă într-o linie ușor curbată care are la capete câte un punct și la mijloc un punct mai mare. Apare o tăietură pe picior în spatele tibiei.

²² Purece 2013, p. 3, 1.

²³ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/13.

Caracteristici:

- călăreț spre stânga,
 - călărețul poartă coif,
 - sunt foarte clar detaliate pletele călărețului,
 - brațul stâng al călărețului este redat către spate,
 - piciorul stâng al călărețului este redat complet,
- având o despicătură situată în spatele tibiei.
- sub cal apare linie ușor curbată, cu două puncte mici în capete și unul mai mare în centru liniei; probabil că este vorba despre ramura de la grupa 11 în formă stilizată.

13²⁴

Seria 14

Identic cu grupa 12 însă foarte schematizat. Se păstrează chiar și despicătura din zona inferioară a piciorului. Posibila lipsă a liniei punctate dintre picioarele calului.

Caracteristici:

Prezintă aproape aceleași elemente ca și seria 13, dar totul este foarte stilizat, aspectul este unul foarte deteriorat. Este posibil ca linia punctă dintre picioarele calului să lipsească.

14²⁵

Trebuie acceptat faptul că cele mai târzii piese sunt acelea care au pe revers, sub cal, linia ușor curbată, cu trei globule. Poziționarea lor la finalul evoluției tipului monetar este determinată de prezența acestui element simbolic pe monedele de tip Aninoasa-Dobrești și care, foarte probabil, au continuat tradiția impusă de tipul Larissa-Apollo Amphipolis.

*

În urma analizării reversului tipului monetar, s-a putut constata o evoluție iconografică destul de clară. Aceasta se derulează pe parcursul a șapte faze marcate de schimbări în panoplia elementelor simbolice amplasate în jurul călărețului și calului său:

²⁴ Preda 1973, p. 513, pl. XXIX/11.

²⁵ Purece 2013, p. 3, 2.

Faza 1. Coroană în spatele călărețului, ramură sub cal;

Faza 2. Ramură sub cal;

Faza 3. Fără elemente simbolice;

Faza 4. Reformarea tipului monetar și apariția unor elemente simbolice noi: un animal stilizat deasupra călărețului, discul solar între picioarele din față ale calului și triunghiul cu vârful în jos sub cal;

Faza 5. Menținerea doar a discului solar, redat între picioarele din față ale calului;

Faza 6. Prezența unei ramuri dispuse orizontal, poziționată sub cal;

Faza 7. Linie ușor curbată, cu trei globule, poziționată sub cal.

Toate aceste faze, pot fi grupate în două etape evolutive:

Etapa 1. Reversul evoluează pornind de la standardul impus de către seria 1, până la dispariția elementelor simbolice. Aceasta cuprinde fazele 1-3.

Etapa 2. Reinterpretarea iconografică a reversului odată cu seria 10 și evoluția acestuia până la finalul tipului monetar.

Etapa 1. Dacă la începutul etapei 1 călărețul nu are picioare, părând a face trunchi comun cu calul, către finalul acesteia călărețul are unul dintre picioare foarte clar conturat. Lipsa piciorului la începutul etapei 1 se datorează, probabil, nevoii de a crea spațiu pentru ramura amplasată sub cal. Odată cu dispariția acesteia din câmpul monetar se creează spațiul necesar pentru trasarea acestuia. Seriile 7 și 8 reprezintă tranziția, aceste serii conservând modul de redare a călărețului fără picior, deși apăruse spațiul liber sub cal prin dispariția ramurii. Spațiul este umplut de către picior odată cu seria 9.

Etapa 2. Călărețul are tot timpul redat unul dintre picioare, elementele simbolice neafectând spațiul alocat elementelor anatomice ale călărețului și calului. Datorită dimensiunilor reduse, triunghiul, ce apare sub cal în cadrul seriei 10, nu afectează aspectul piciorului. Este posibil ca dispunerea orizontală a ramurii, odată cu seria 12, să fi fost datorată necesității păstrării spațiului necesar desenării piciorului. Nu este exclus ca această ramură să fi fost stilizată și transformată în linia cu trei puncte, odată cu degradarea stilului iconografic.

La sfârșitul etapei 1 se constată degradarea și dispariția aversului de tip a, în etapa 2 fiind utilizat doar aversul de tip b. Călărețul de pe revers este orientat doar spre stânga. Schimbarea se produce odată cu apariția seriei 10, ce aduce modificări iconografice substanțiale tipului monetar.

*

Structura evolutivă și cronologică propusă de noi pare a fi confirmată de modul în care apar monedele în tezaurele cunoscute. Probabil că tezaurul de la Măldărești conținea doar emisiuni din a doua perioadă de evoluție a tipului monetar²⁶, iar cel de la Hinova doar din prima fază evolutivă²⁷. Se pare că

²⁶ Purece 2013, p. 21-26.

²⁷ Dimitriu, Iliescu 1959, p. 259-310.

tezaurele cu monede din etapa 1 sunt prezente, mai ales, în regiunea de sud-vest a Olteniei, către linia Dunării, în timp ce monedele din etapa 2 provin, mai ales, din zona nord-estică a regiunii. Având în vedere posibilă distribuție a monedelor aparținând celor 14 serii, este foarte posibil ca nașterea acestui tip monetar să fi avut loc în spațiul controlat de celții scordisci. S-a presupus că aversul acestor monede ilustrează o divinitate celtică²⁸.

Impactul monedelor de tip Larissa-Apollo Amphipolis asupra comunităților din nord-vestul Olteniei a fost unul important. Situația este confirmată de tipul Aninoasa-Dobrești, specific spațiului dintre Olt și Jiu, care preia detaliile iconografiei reversului ultimelor serii al tipului monetar Larissa-Apollo Amphipolis, inclusiv linia punctată dintre picioarele calului, element definitoriu pentru acest tip monetar²⁹.

BIBLIOGRAFIE

Dimitriu, Iliescu 1959 – S. Dimitriu, Oct. Iliescu, *About the issues of the Apollo-Amphipolis type and their role in the currency history of the Geto-Dacians*, Dacia N. S., III, 1959, p. 257-310.

Petolescu 1996 – C.M. Petolescu, *Observații privind monedele de tip Larissa-Apollo Amphipolis descoperite în Dacia*, Cercetări Numismatice, VII, 1996, p. 19-20.

Preda 1964 – C. Preda, *Monnaies imitant le type „Larissa” et à tête janiforme découvertes à Bugiulești (Olténie)*, Dacia N. S., VIII, 1964, p. 353-361.

Preda 1973 – C. Preda, *Monedele geto-dacilor*, București, 1973.

Preda 1998 – C. Preda, *Istoria monedei în Dacia preromană*, București, 1998.

Purece 2013 – S. I. Purece, *Tezaurul dacic de la Măldărești, județul Vâlcea*, în *Monedă și comerț în Sud Estul Europei*, V, 2013, p. 21-26.

²⁸ Petolescu 1996, p. 20.

²⁹ Vom reveni cu alt prilej asupra relațiilor dintre iconografia tipului Larissa-Apollo Amphipolis și a altor tipuri monetare, precum și asupra problemei poziționării cronologice.

Principalele etape evolutive ale tipului monetar Larissa-Apollo Amphipolis

LEGENDĂ

- ETAPA 1
- ETAPA 2
- S10 SERIE

